

AKSARAY SANCAĞI'NDAKİ KONAR-GÖÇER TEŞEKKÜLLER (1500-1584)*

Dr. Doğan YÖRÜK**

NOMAD GROUBS IN SANDJAK OF AKSARAY (1500-1584)

Abstract

Nomads were, no doubt, the most important one of the societies who constituted sandjak of Aksaray. Although they were given different tribal names at the beginning of the 16. century, there were efforts to combine them under the name of “yüzdeciler” in the second half of the century. In addition, although the population who led a nomadic life, was highly dense in the beginning, it is understtod that they adopted settled way of life and established villages in the third and fourth quarter of the century due to the settlement policy of the Ottoman state at that time.

Key words: Sandjak, Nomads, population

A-AŞİRETLER VE CEMAATLER

Osmanlı toplum yapısını oluşturan en önemli unsurlardan birisi de konar-göçer teşekküllerdir. Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibâren batı taraflarından Marmara ve Ege denizlerine kadar uzanan saha ile Rumeli'de yaşayan Türkmen aşiretlerine “Yörük” adı verilmiştir¹. Bunlar başta koyun ve keçi ol-

* Bu makale, “XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı” adlı doktora tezinin bir bölümünden alınmıştır. Ayrıca bu tez, 98/089 numara ile S.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'da Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış”, *İFM*, XI/1-4, İstanbul 1952, s.511-522; Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, s.1-9; Selâhaddin Çetintürk, “Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *DTCFD*, II, Ankara 1944, s.107-109; İlhan Şahin, *Yeni-İl kazâsı ve Yeni-İl Türkmenleri (1548-1653)*, (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 1980; İ. Şahin, “Osmanlı İmparatorlu-

mak üzere, at, katır ve deve gibi hayvanlardan oluşan sürüleriyle, yaylak ve kışlak mahalleri arasında dâima hareket halinde bulunan zümrelerdir. Konar-göçer topluluklar, yaylak ile kışlak arasında geçen bu hareketli hayat tarzları itibâri ile “nomad” (göçebe) tâbiriyle adlandırılmışlarsa da², Anadolu’daki aşiretlerin, bu kelimenin ifâde ettiği hayatı tam anlamıyla yaşamadıkları görülmektedir. Zîra bunlar Aksaray Sancağı cemaatlerinde de olduğu gibi, yazın yaylaklarında hayvanlarını otlatmalarına karşılık, kışlakta iken küçük çaplı da olsa zirâatle meşgul olmakta idiler. Bu durum, tam mânâsıyla göçebe hayat yaşamadıklarını, dolayısıyla, göçebe olarak nitelendirilemeyeceklerinin en açık işaretlerinden birisidir. Bundan dolayı söz konusu teşekküller, resmi belgelerde ve kânunnâmelerde “konar-göçer” tabiri ile tarif olunmaktadırlar³.

Malazgirt (1071) savaşından sonra Azerbaycan ve İran’dan Anadolu’ya başlayan göç dalgası, XIII. asrın ilk çeyreğinde Türkistan’ın Moğollar tarafından istilasıyla hız kazanmıştır. Kendi hayat tarzlarına uygun olan Anadolu’nun, her tarafına yayılan Türkler, kısa zamanda burayı kendilerine yurt edinmişlerdir⁴. Bu dönemde, Anadolu’ya gelen Türkmenler konar-göçerliği bırakarak yerleşik hayata geçmeye başladılar. Bunlar daha ziyade ya kendi kurdukları ya da terkedilmiş köylere yerleştiler. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunu yine de konar-göçerler oluşturuyordu. Bunun sebebi ise Orta-Asya ve Azerbaycan’dan Anadolu’ya arkası kesilmeden devam eden göçlerdir. XII. yüzyılda Horasan’da Diyâr-ı Rûm denilince akla Ankara-Konya arasında yaşayan Türkmenler gelmekteydi⁵.

XVI. yüzyılda, Halep, Maraş, Elbistan, Kadirli, Sis, Sivas, Diyarbakir, İskenderun, Alâiye, Konya, Ankara, Kütahya, Söğüt gibi Anadolu’nun muhtelif yerlerine dağılan konar-göçerler buldukları bölgelere göre de çeşitli adlarla anılmışlardır⁶. Bu teşekküllerin dışında hemen her sancak dahilinde konar-göçer hayatı devam ettiren gruplar da bulunmaktaydı. Bunlar, üzerinde buldukları toprağın mâlî düzenine göre vakıf, has, zeâmet, ve timar reâyâsı idiler⁷.

ğ’nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları, *Türk Kültürü*, XX/227, Ankara 1982, s.285-294; Halil İnalçık, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Oriental Carpet and Textile Studies I*, Edu. R. Pinner-W. Denny, London 1986, s.39-65; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s.127.

² F. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s.127; Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s.286; Ayrıca, Karaman bölgesindeki konar-göçer topluluklardan olan Atçeken tâifesini çalışın Lindner, bunları göçebe olarak değerlendirmiştir. Bkz. Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, İstanbul 2000.

³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s.13; Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943, s.264; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.14; İ. Şahin, *Yeni-İl Türkmenleri*, s.1, 291 vd.; İ. Şahin, “Konar-Göçer Aşiretlerin”, s.285-294; F. Emecen, *Manisa Kazâsı*, s.128, dipnot.60.

⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1997, s.281-284.

⁵ F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1992, s.118.

⁶ F. Sümer, “Türk Aşiretleri”, s.511-515; İ. Şahin, *Yeni-İl Türkmenleri*, s.1-9; Aynı Müellif, “Konar-Göçer”, s.285-294.

⁷ Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri ‘Bozulus Türkmenleri 1540-1640’*, Ankara 1997, s.42.

Aksaray ve Koçhisar bölgelerini de içine alan Orta Anadolu , yaylak ve kışlaklarıyla konar-göçer aşiretlerin yerleşimine sahne olduğundan, ilk çağlardan beri hayvancılık merkezi olmuştur. Hititler bu bölgenin platosunda koyun, keçi ve at otlatmışlardır⁸. Strabon, Tuz Gölü'nün güneyi hakkında; “*bölge soğuk, ağaçsız olup az su bulunduğu halde yabani merkeplerin otlak yeridir*”, şeklindeki tasvirinden sonra yine burası için; “*sulanamadığı halde olağanüstü koyun yetiştirilir; fakat yünü serttir, buna rağmen bazı kimseler sadece bu işle uğraşarak büyük servet elde etmişlerdir*”⁹ demektedir. Charles Texier ise, “*volkanik tozları ile makbul olan güzel meraların bulunduğu dağ kısımlarında sayısız at ve keçi sürüleri beslenirdi*”¹⁰ demektedir. XIX. yüzyılda Ainsworth, Hamilton ve Moltke gibi seyyahlar da, bölgede yaşayan yarı göçebe unsurlardan bahsetmekle beraber arazinin, hayvan yetiştirmeye çok müsait olduğunu belirterek, gözlemlerini aktarmaktadırlar¹¹.

Aksaray Sancağı konar-göçer teşekkülleri padişah, şehzâde ve vezir hâsalarının yanında zeâmet ve timara dahil olup, vergileri mukâtaaya verilerek veya bağlı buldukları sipahi tarafından tahsil olunmakta idi. Bunlar vergi durumlarına ve mükellef buldukları hizmet şekillerine göre, iktisâdî ve idârî bir birlik oluşturmuşlardır. 1500 ile 1522 tarihleri arasındaki hâs, timar ve zeâmet sistemine dahil olan cemaatler, bu tarihten sonraki tahrir defterlerinde pâdişah ve vezir hâsalarına dönüştürülmüştür.

Aksaray Sancağı'nda konar-göçerlerin 1500, 1522 ve 1584 tahrirlerinde yerleşik nüfustan ayrı kaydedildikleri görülmektedir. 1500 ve 1522 tahrirleri için ayrı cemaat defterleri tutulmuş iken, 1584'te ise yerleşikler ile konar-göçerler aynı defter içinde zikredilmişlerdir.

Aksaray Sancağı cemaatleri ile ilgili elde 3 mufassal¹² (bunlara ilaveten sadece Koçhisar'a ait 1 eksik defter¹³ bir de Ankara Yörükleri içinde kaydedilen Ankara Sancağı Yörük defteri¹⁴ mevcuttur) ve 1 icmâl defteri¹⁵ bulunmaktadır.

B-AKSARAY KAZÂSİ KONAR-GÖÇERLERİ

1500 tarihli cemaat defterinde, her cemaatin mensup olduğu aşiret veya üst birimin yanında, ne şekilde tasarruf edildiği de kaydedilmiştir (*Cemaat-i Hacı Kara, an-cemaat-i Şeyullah, an-zeâmet-i Ali Beğ veled-i Şeyullah*¹⁶ gibi). Ancak, bazı cemaatlerin mensubu olduğu aşiret, kayıtlı değildir (*Cemaat-i Kafir İshaklu, hassı*

⁸ R.P. Lindner, Göçebeler, s.125.

⁹ Strabon, *Coğrafya, Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*, (Çev.Adnan Pekman), Tarihsiz, s.61.

¹⁰ Charles Texier, *Küçük Asya*, (Mütercim Ali Suâd), III, İstanbul 1340, s.9.

¹¹ W. J. Hamilton, *Researchs in Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology*, II, London 1842, s.212-231; W. F. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, I, London 1839, s.187-218; Feldmareşal Helmut von Moltke, *Türkiye Mektupları*, (Çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s.216-222.

¹² TT 32, TT 1061, TK 131.

¹³ TT 415.

¹⁴ TK 76.

¹⁵ TT, 387.

¹⁶ TT 32, s.181.

şehzâde¹⁷ gibi). Bunların Aksaray Kazâsı içindeki sayısı 29'dur, diğer grubu teşkil eden 11 cemaatin bağlı bulunduğu aşîret ise bellidir. Yine bu döneme ait köyler için tutulmuş olan TT 40 numaralı deftere göre; köyler arasında zikredilmiş 2 adet cemaat bulunmaktadır. Bunlar karyenin esas raiyyetinden farklı olarak aynı köy içinde zikredilmişlerdir¹⁸.

1522 tarihli cemaat defteri de, bir önceki defterdeki kayıtlarla paralellik göstermektedir. Burada da, her cemaatten sonra tâbi olduğu aşîretin (kabile) adının yanında, sâkin oldukları mezraa adı ve bağlı bulunduğu kazâ yazılmıştır. Ayrıca cemaatlerin tasarruf şekilleri de belirtilmiştir¹⁹. Bir önceki tahrîrin aksine bu dönemde, nâhiye biriminin kaldırılarak kazâ sisteminin esas alındığı görülmekle birlikte, bazı cemaatlerin mensubu olduğu aşîretlerin kaydedilmemiş olduğu da gözlenmektedir²⁰. Buna göre bu tarihte Aksaray Kazâsında 49 cemaat bulunmaktadır. Bunlardan 8'inin aşîreti verilmemiş, 41 tanesinin ise aşîretinin adı zikredilmiştir. Görüldüğü gibi Aksaray Kazâsı cemaatlerinin sayısı bir önceki döneme göre % 22.5 oranında bir artış göstermiştir. 1522 tarihli yerleşiklerin kaydedildiği defterde 2 adet karye bu cemaatlerin yerleşmesiyle oluşmuştur²¹.

1539-1540 tarihli defterde ise sadece Koçhisar Kazâsı padişah hassı cemaatlerinin 20 tanesi mevcuttur. Koçhisar Kazâsına ait bütün cemaatleri ihtiva etmediği gibi Aksaray Kazâsı ile ilgili de hiçbir kayıt bulunmadığından defter kayıtları, sağlıklı bir bilgi sunmamaktadır.

1571 yılında bölgedeki konar-göçer cemaatlerle ilgili bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir. Zîra bu dönemde Aksaray Kazâsı'ndan 45, Koçhisar Kazâsı'ndan ise 50 cemaat, "Tavâ-yîf-i Ulu Haymana Hass-ı Mahmud Paşâ"²² başlığı altında, bir idâri birim olarak Ankara Sancağı'na nakledilmiştir. Bu tarihte Aksaray Sancağı tahrir edilmemesine rağmen buradaki konar-göçerlerin Ankara Sancağı'na nakli, Ankara Sancağı Yörük Defterindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. İdarecileri böyle bir uygulamaya iten sebeplerin neler olduğu ve niçin buna gerek duydukları hakkında malumat bulunmamaktadır. 1584 yılı tahrîrinde Yüzdeci cemaatlerinin, "Nâhiye-i Yüzdeciyân-ı (Mensub)"²³ şeklinde bir idârî birlik altında toplanıldığı fakat daha sonra bunun feshedildiği anlaşılmaktadır..

Yukarıda da belirtildiği gibi, Aksaray Sancağı cemaatleri, bağlı oldukları kabîle ve tâifelerin adları ile birlikte zikredilmişlerdir. Ancak az da olsa kabîlesinin adı verilmeyen cemaatler de bulunmaktadır. Bazı cemaatlerin zaman içinde

¹⁷ TT 32, s.196.

¹⁸ TT 40, s.864 "C. Tatar Ömer"; s.869 "C. Perakende-i Kuştemür".

¹⁹ TT 1061, s.185 "Cemaat-i İlderlü, an-Yörükân-ı Aksaray, der-mezraa-i Çardığın, tâbi-i Aksaray, hassa-i Padişah"; s.196 "Cemaat-i Karabelköy, an-Cemaat-i Bektaşlu, der-mezraa-i Karabelköy, tâbi-i Aksaray".

²⁰ TT 1061, s.186 "Cemaat-i Mondî, der-mezraa-i Döğehisar, hassa-i padişah"; s.249 "Cemaat-i Alihanlu, Yörükân-ı Koçhisar, der-mezraa-i Musalar ve Mihmad ve Tatlarhisari, der-tasarruf-ı evlâd-ı Mehmed b. Mesud".

²¹ "Bektaşlu'dan Tâbirlü cemaati dabî sâkin olup, kadîmden zirâ'at edegelmüşlerdir". TT 455, s.630.

²² TK 76, s.57/a.

²³ TK 131, s.2/a.

“*Cemaat-i Ballı*”²⁴, *Cemaat-i Bazı Ballı*”²⁵, “*Cemaat-i Mondî*”²⁶, “*Cemaat-i Bakıyye-i Mondî*”²⁷ şeklinde birkaç parçaya bölündüğü görülmektedir. Cemaatlerin zamanla kendi içlerinde bölünerek ayrı bir birim kurmalarının en önemli sebeplerinden biri şüphesiz iktisâdî zorluklardır. Nüfuslarının çoğalması nedeniyle hayvanlarını otlatacak arazilerin kısıtlılığı, bu şekilde bir ayrılmayı zorunlu kılmış olabilir. Burada cemaatleri tek tek incelemekten ziyade kazâ ve sancak dahilindeki kabîleler üzerinde durulacaktır. 1500 tarihinde Aksaray Kazâsı cemaatleri nâhiye esasına göre kaydedildiklerinden, bağlı bulunduğu kabîle adı zikredilen cemaat sayısı, sadece 11’dir. Bunların da 6’sı *haymana*, 5’i ise *şeyullah* kabîlesindedir. Diğer 29 cemaatin kabîlesi zikredilmemiştir. Ancak söz konusu defterde, Aksaray Kazâsı cemaatleri için, “*Kazâ-i Haymana-i Aksaray tabi’i vilâyet-i Karaman*” ibâresi geçmektedir²⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere haymana terimi ile Aksaray Kazâsı’ndaki konar-göçerlerin tamamı kastedilmektedir. Fakat bu terim aşağıda da görüleceği üzere, zaman zaman kabîle ismi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1. Haymana Kabîlesi

Çadır anlamına gelen “hayme” kökünden türeyen haymana²⁹ kelimesi için H. Tuncer, “*raiyyet olmayan başboşlar*”³⁰ derken, Ö. L. Barkan, “*defterde kayıtlı olmayan reâyâ*”³¹ olarak tanımlamaktadır. H. İnalçık ise, “hariç raiyyet” şeklinde adlandırılanların ekseriyetinin haymana ve yörük gibi göçebelere oluştuğunu ifade etmekle birlikte “haymana” kelimesinin ne anlama geldiği üzerinde durmamıştır.³² Buradan da anlaşılacağı üzere “haymana” terimi ile bir taraftan herhangi bir deftere kayıtlı olmayan veya Ankara Sancağı’na bağlı Haymana Kazâsı idâri birimine tâbi reâyâ, diğer taraftan da konar göçer zümrelerin tamamı kastedilmektedir.

1500’de 6 cemaati bulunan kabîlenin toplam nefer sayısı 300’dür. 1522’de 30’a çıkan cemaat sayısının, nefer toplamı ise 1052’dir. Bu artışın nedeni muhtemelen, ilk tahrirde kabîlesi belirtilmeyen cemaatlerin, haymana olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. 1522’de haymana olarak kabul edilen cemaatlerin, 1500’de belirsiz olması ilginçtir. Kabîlesi belirtilmeyen 30 cemaatin sadece 9 tanesinin Yörük olduğu zikredilmiştir. Buradaki cemaatlerin nicelikleri ve nefer sayıları bir önceki tahrir rakamları ile hemen hemen aynıdır. Bu tarihte haymana tâifesini oluşturan 30 cemaatin 1050 neferi mevcuttur. 1571’de Anka-

²⁴ TT 1061, s.186.

²⁵ TT 1061, s.186.

²⁶ TT 1061, s.187.

²⁷ TT 1061, s.188.

²⁸ TT 32, s.180.

²⁹ Bkz. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TÜRDAV, Yay. Haz. Komisyon, İstanbul 1992, s.354.

³⁰ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları*, Ankara 1962, s.70.

³¹ Ö.L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi sınıflarının Hukuki Statüsü”, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, İstanbul 1980, s.773.

³² H. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s.XXIX.

ra Kazâsındaki “*Tavâ-yif-i Ulu Haymana Hâss-ı Mahmud Paşa*” idârî ve iktisâdî ünitesine dâhil edilen 45 cemaatin, toplam nefer sayısı ise 719’dur.

2. Tatarân-ı Şeyullah Kabîlesi

İlhanlı valisi Demirtaş’ın Anadolu’ya getirdiği Moğollar, XIV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya ve Kütahya bölgelerinden Sivas’a kadar, hemen hemen bütün Orta Anadolu’ya yayılmışlardır³³. Bunlara, Timur devletine ait kayıtlar ile XV. yüzyıla ait bazı eserlerde, Kara Tatar denilmektedir. F. Sümer, bu adın, Moğolların eski siyasi mevki ve itibarlarını yitirmiş olmalarından dolayı verilmiş olabileceğini söylemektedir³⁴. Timur, Ankara savaşını müteakiben bunların büyük bir kısmını zor kullanarak beraberinde götürmüştür. Ancak, Kara Tatarların hepsini götürmeye muvaffak olamamıştır. İşte, bu zorunlu sürgünden kurtulabilen oymakların büyük bir kısmı Ankara, Çorum, Amasya, Yozgat bölgeleri ile daha az sayıda olmak üzere Iğın, Akşehir, İshaklı, Koçhisar ve Aksaray civarında tamamen Türkleşmiş olarak yaşamaya devam etmişlerdir³⁵.

Aksaray Sancağı’na ait XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden tamamen Türkleşmiş oldukları anlaşılan Moğol bakiyesi cemaatlerin sayısı, hiç de azımsanmayacak miktardadır³⁶. Tatarân-ı Şeyullah kabilesini oluşturan cemaatlerden birinin adı Ayacık’tır³⁷. Bu cemaatin adının, 1298’de Anadolu’daki Moğol Beyleri arasında bulunan Ayacı adlı bir emirden³⁸ neşet ettiği düşünülebilir.

1500’de cemaat olarak zikredilen “Şeyullah”, 1522’de “Kabîle-i Tatarân-ı Şeyullah” şekline dönüşmüştür. İlk tahrirde 5 cemaati bulunan bu kabîlenin, 393 neferi vardır. Bu tarihte, Kabîlenin lideri olan Şeyullah’ın, oğullarının nökerleri de buraya kaydedilmişlerdir³⁹. Bunların toplamı 12 neferdir. Yukarıdaki 393 rakamına bunlar da dahildir. 1522’de 6’ya çıkan cemaat sayısının nefer toplamı ise 716’dır.

3. Bektaşlu Kabîlesi

Aksaray Kazâsı konar-göçer birliklerinden biri olan Bektaşlu Kabîlesi cemaatlerine 1500’de rastlanılmamaktadır. Her ne kadar “*Hoşkadem Bektaşlu*”⁴⁰ adıyla bir cemaat varsa da, kabîle adından bahsedilmemektedir. Ancak, 1522’de kabîleyi oluşturan 7 cemaat bulunmaktadır. Bunların nefer sayısı ise 340’dır.

³³ F. Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Yıl 1969, Ankara 1970, s.29.

³⁴ F. Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.115.

³⁵ F. Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.131.

³⁶ Moğol bakiyesi olan cemaatlere mensup şahısların büyük bir kısmının Türkçe adlar taşıdıkları görülmektedir. Benzer durum için bkz. Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995, s.205.

³⁷ TT 32, s.186; TT 1061, s.191; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri(937/1530) I*, Ankara 1996, s.132.

³⁸ K. Mahmudî Aksarâyî, *Müsâmeretü’l-Abbâr* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s.185.

³⁹ TT 32, s.182, “*Nökerân-ı Ali Beğ b. Şeyullah, Nefer 8*”; s.182, “*Nökerân-ı Kaya veled-i Şeyullah, nefer 4*”.

⁴⁰ TT 32, s.211.

4. Yörük Tâifesi (An-Yörükân)

1500 ve 1522 tarihlerinde Aksaray Kazâsı için yörük kelimesinin idârî ve iktisâdî bir ünite olarak karşılığı yoktur. Çünkü yörük kelimesi ile ne ifâde edilmek istendiği belirtilmemiştir. 1522 tahririnde “haymana” ve “yüzdecî” tâifelerinin içindeki bazı cemaatler için yörük terimi kullanılırken, kabîlesi belirtilmeyip sadece yörük oldukları zikredilen cemaatler de bulunmaktadır. 1500’de ise yörük olarak tanımlanan cemaat yoktur. Sadece “Yörük Hüseyinler” adıyla bir cemaatin yanında, bu cemaatten olan “Dîvâne Cebilü”⁴¹ adlı bir cemaat daha görülmektedir. 1522’de sadece yörük olduğu mestûr olan 6 cemaatin 522 neferi bulunmaktadır.

5. Belirsizler

Konar-göçerler defterlere kaydedilirken bağlı bulunduğu aşîret, kabîle veya tâifesi de umûmiyetle yazılırdı. Fakat 1500 tarihli, cemaat defterinde kazâdaki 40 cemaatten yalnız 11 tanesinin kabîlesi veya tâifesi belirtilmiştir. Diğer 29 cemaatin bağlı bulunduğu üst birim ise belli değildir. Bunların toplam nefer sayısı ise 1140’dır. Buradaki 29 cemaatin 2’si tımar, 27’si ise Şehzâde hâssı olarak tasarruf edilmektedir. Buradaki cemaatlerin büyük bir kısmını da, 1522’deki haymana tâifesi cemaatleri oluşturmaktadır.

6. Yüzdeciler Tâifesi

Öte yandan ilk defa 1522 yılında ortaya çıkan “Yüzdeciler” adı altında bir tâife bulunmaktadır. Bu tâifenin yayıldığı alan Aksaray, Koçhisar, Eskiil, Ereğli, Niğde, Anduğu ve Ürgüb kazâları olarak gösterilmektedir. Farklı kazâlardaki bu tâife mensuplarının 1522 ve 1584 yıllarında birlikte zikredilmeleri, ayrıca 1584’te bir idârî birlik sayılıp daha sonra feshedilmeleri, bunların gerçekten iktisâdî ve idârî bir birlik oluşturduklarını göstermektedir. Yüzdecilerin idarî birlik oluşturduklarına dair en belirgin özellik, Aksaray, Koçhisar ve Yüzdeciler kadılarına gönderilen hükümlerdir⁴². Askerî bir ünite olduklarına dair herhangi bir delil yoksa da iktisâdî birlik oluşturduklarını 1584’te “*Hâsıl 78.971 Yüzdeciyân-ı Mensub, resm-i bennâk ve caba ve âdet-i ağnam ve öşr-i kovan ve bâd-i hevâ ve resm-i arûs*”⁴³ şeklinde vergilerini toplam olarak vermelerinden ayrıca yüzdecî tâifesinin gelirlerinin mukataa⁴⁴ haline getirilmesinden anlaşılmaktadır.

⁴¹ TT 32, s.210, “*An-Cemaat-i Yörük Hüseyinler*”.

⁴² Kırşehir Sancağı Beyi Ferhad Beye ve Yüzde Pâre ve Aksaray kadılarına hüküm, MD, VII, s.600, hüküm1688; Aksaray Beyine ve Koçhisar ve Yüzde Pâre kadılarına hüküm, MD, LXXII-I, s.367 hüküm 803; s.347, hüküm 764; Aksaray Sancağı Beyine ve Aksaray ve Yüzdeciyân-ı Karaman kadılarına hüküm, MD, LXXII, s.260, hüküm 508; Karaman Beylerbeyine ve Yüzde ve Koçhisar kadılarına hüküm, MD, LIII, s.274, hüküm 790.

⁴³ TK 131, s.193/b.

⁴⁴ Karaman Beylerbeyine ve Karaman’da olan beylere ve kadılarına gönderilen bir hükümde; Rûm Beylerbeyi Nuh ile Aksaray ve Koçhisar kadıları, Yüzdeciyân Mukâtaası Mültezimi olan Ahmed

Her ne kadar tâife olarak 1522 yılında görüldüğü belirtilmişse de, 1500 tarihli yerleşik ve konar-göçer reâyaya ait tahrir defterlerinde de bunlara ait bazı kayıtlar bulmak mümkündür. “*Cemaat-i Bıçağı Uzun, an yüzdeci hükem-i pâdişâhi mukarrerdir*”⁴⁵. “*Cemaat-i Kürtî, Tabii Yüzdeci, Paşa Hâtun nâm yerde ekerlermiş*”⁴⁶ “*K. Alâyi, Mezraa-i Pervânehanı, zıker olan cemaat kadîm mezkûr karyenin raiyyetleri imiş, şimdi üç yıldan berü biz yüzdeciyiz deyü zıker olan mezraada oturub yüzdecilik resmin çekerlermiş ammâ nefis-i âberde raiyyet yazılı imiş gene raiyyet kayd olundular*”⁴⁷. Şeklindeki kayıtlardan mezkur tarihten önce de yüzdeciliğin mevcûdiyeti anlaşılmaktadır.

Defterlerde, “Kabîle-i Yüzdeciyân” ve “Tâife-i Yüzdeciyân” olarak geçen bu teşekkülün menşei, hukûkî durumları pek sarîh değildir. Ancak tâifeyi oluşturan cemaatlerin büyük çoğunluğunun yörük olduğunun belirtilmesinin yanında tamamının hayvancılık faaliyetiyle meşgul olmasından dolayı hâlis Türkmen göçebeleri olduğu ve koyun çobanlığı ettikleri açık bir şekilde ortadadır.

İlhanlı valisi, Demirtaş’ın önderliğinde Anadolu’ya gelen Moğollar 52 oymağa ayrılmışlardı. Bununla beraber onlardan “*her yüz çadırın kendisine ait bir jurdu*” vardı. Bu husus, Moğol askerî teşkilâtının başlıca esasını teşkil etmekte olup, XIV. yüzyılın sonlarında bile hâlâ muhafaza edilmekteydi⁴⁸. Buradan hareketle F. Sümer, Osmanlı devrinde XVI. yüzyılda Sivas’tan Kırşehir ve Adana bölgesine kadar uzanan yerde “*Ulu Yörük*” adlı bir topluluğun yaşadığını, ve bunların *Yüzde Pâre*, *Orta Pâre* ve *Şark Pâre* şeklinde üç kola ayrıldığını, *Yüzde Pâre* oymaklarına yüzdeciler denildiğini ifade ettikten sonra; Acaba bu *Yüzde Pâre* veya yüzdeci deyimleri Kara Tatar’ların bu yüzlük teşkilâtından mı gelmektedir diye sormaktadır⁴⁹. Bunlara iktisâdî faaliyetlerinden dolayı yüzdeciler denildiği de söylenilmektedir. F. Emecen, yüzdecilerin, sahip oldukları her yüz koyundan 40 akçe resim verdiklerini⁵⁰ dile getirmektedir. Nitekim 1572 tarihli bir ahkam hükmünde; Karaman’a tabi hassa yüzdeci tâifesinin yüz koyundan bir koyun mîri için verdikleri⁵¹; yine TK 136 numaralı, Kayseri Tahrir Defteri’nde, Danışmendli Türkmenleri “*Yüzdeciyân-ı Danışmendli*” şeklinde adlandırılmakta ve “*her yüz koyundan bir koyun*” vergi ödedikleri belirtilmektedir⁵².

Yüzdeciliğin, Anadolu’nun bazı bölgelerinde (Biga, Karesi, Edirne ve Hüdâvendigar) görülen ve zirâatle uğraşan, çoğu kul statüsüne sâhip “*ellicî*” ve

hakkında şikayetlerini bir mektupla merkeze gönderdikleri belirtilmekte ve Ahmed’in durumunun teftiş edilerek şer’le cezasının verilmesi istenilmektedir. MD, LXX, s.180, hüküm 353.

⁴⁵ TT 32, s.233.

⁴⁶ TT 32, s.253.

⁴⁷ TT 40, s.844-845.

⁴⁸ F. Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.115-116.

⁴⁹ F. Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.116, not 24; Ulu Yörük teşekkülü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, “Ulu Yörük (1485-1574)”, *Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri Tarsus / 14 Mayıs 2000*, Ankara 2000, s.1-7.

⁵⁰ Feridun M. Emecen, “Ağnam Resmî”, *DİA*, I, İstanbul 1988, s.478.

⁵¹ KK Ahkâm 67, vrk.207/b, hüküm 1.

⁵² TK 136, s.229/a.

“kesimci”lerden farklı bir yapısı olan Saruhan ellicilerine benzer bir teşkilat olduğu akla gelebilir. Bilindiği gibi Saruhan ellicileri, sefer zamanında azeb, yaya ve müsellemler çıkarmakta ve bunu da “her elli hânedede bir eşkinçi” “eşdirmek” suretiyle yapmaktaydılar. Böylece bu yörükler, ellici sıfatını almışlar; zamanla bu sıfat, onların askerî teşkilât içindeki yerlerini belirten ayrılmaz bir parçaları olmuştur⁵³. Elliciler gibi yüzdecilerin köklerinin de, Anadolu Beylikleri ile Selçuklular döneminde aranması daha doğru bir yaklaşım olsa gerek. Binâenaleyh, Aksaray Sancağı'ndaki yüzdecilerin 1500'den önce de var olduğuna dair kayıtlar bunu teyit etmektedir.

1522 ve 1584 tarihlerinde Karaman Eyâleti yüzdeci tâifesi, birlikte zikredilmişlerdir. 1522'de nefer, bennâk, caba ve muâfların yanında, resm-i ağnâm ve bâd-ı hevâ vergileri de tek tek kaydedilmiştir. Ancak 1584'te ise sadece nüfusa ait bilgiler bulunurken, hâsılların kazâlar için bile verilmediği dikkat çekmektedir. Bunun yerine, bütün yüzdeci tâifesinin vergisi, toplam olarak verilmiştir.

1584'te ise bunlar her ne kadar tâife olarak gösterilmişlerse de, büyük çoğunluğunun yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Zira, Aksaray şehir merkezi de dahil olmak üzere tamamı köy sâkinleri haline gelen yüzdeciler, 112 köye yayılmışlardır. Nüfusunun tamamı yüzdecilerden oluşan köyler⁵⁴ olduğu gibi sadece 1 neferini teşkil eden karyeler⁵⁵ de bulunmaktadır.

Tablo I- Aksaray Kazâsı Cemaatleri (1500)

Kabile Adı	Cm. Sayısı	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Blrsz	Muaf	Statü Farklı
Şeyhullah	5	393	293	5	164	120	26	30	26	15	7
Haymana	6	300	215	18	86	102	32	49	-	13	-
Belirsizler	29	1140	730	5	242	440	251	128	9	65	-
TOPLAM	40	1833	1238	28	492	662	309	207	35	93	7

Tablo II- Aksaray Kazâsı Cemaatleri (1522)

Kabile Adı	Cm. Sayısı	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Blrsz	Muaf	Statü Farklı
Şeyhullah	6	716	552	13	343	193	141	3	-	20	3
Haymana	29	1052	753	9	168	577	203	13	36	43	3
Bektaşlu	7	340	238	1	146	102	72	-	1	14	4

⁵³ F.Emecen, *Manisa Kazâsı*, s.132; Ellicilik ve Ellici Yörüklerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ö.L.Barkan, “XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri”, *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eseler*, İstanbul 1980, s.638-645; Ö.L. Barkan – Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1988, s.114-115.

⁵⁴ TK 131, s.43/a, K. Saraycık; s.47/a, K. Çömlekeçi; s.56/a, K. Ökçesüz; s.90/a, K. Todurga; s.91/a, K. Ağcaahur; s.91/a, K. Koruöyük.

⁵⁵ TK 131, s.169/b (K. Sofracık, 1 Bennak); s.173/a (K. Taşpınar, 1 Bennak); s.175/b (K. İğdecik, 1 Bennak)

An-Yörük	6	522	325	1	119	203	159	2	2	33	3
Yüzdeciler	39	845	669	-	-	671	148	-	10	15	156
TOPLAM	87	3475	2537	24	776	1746	723	18	49	125	14

Tablo III- Aksaray Kazâsı Cemaatleri (1571)

Kabile Adı	Cm. Sayısı	Nefer	Ben	Müc	Muaf
Haymana	45	719	141	136	3
TOPLAM	45	719	141	136	3

Tablo IV- Aksaray Kazâsı Cemaatleri (1584)

Tarihler	Cm. Sayısı	Nefer	Ben	Caba	Sagir	Muaf
Yüzdeciler	113	1576	773	708	65	30
TOPLAM	113	1576	773	708	65	30

Tablo V- Aksaray Kazâsı Konar-Göçerleri (1500-1584)

Tarih	Cm. Sayısı	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Sagir	Blrsz	Muaf	Statü Farklı
1500	40	1833	1238	28	492	662	309	207	-	35	93	757
1522	87	3475	2537	24	776	1746	723	18	-	49	125	1458
1571	45	719	-	-	-	141	-	136	-	-	3	-
1584	113	1576	-	-	-	773	708	-	65	-	30	-

C- KOÇHISAR KAZÂSİ KONAR-GÖÇERLERİ

Koçhisar Kazâsı'nda da cemaatler kabîle veya tâife esasına göre kaydedilmişlerdir. 1500 tarihli konar-göçer defterinde Koçhisar Kazâsı'nın 44 cemaati bulunmaktadır. Defterde, her cemaatin mensup olduğu aşîret veya üst birim belirtilmişken, bazı cemaatlerin mensubu olduğu aşîret kayıtlı değildir. Bunların Koçhisar Kazâsı'ndaki sayısı 4'tür. Diğer 40 cemaatin bağlı bulunduğu üst birim ise bellidir.

1522 tarihli cemaat defteri de, bir önceki defterdeki kayıtlarla paralellik göstermektedir. Bu tarihte Koçhisar Kazâsı'nda 52 cemaat bulunmaktadır. Bunlardan 5 tanesinin aşîreti verilmemiş, 47'sinin aşîretinin adı zikredilmiştir. Görüldüğü gibi Koçhisar Kazâsı cemaatlerinin sayısı bir önceki döneme göre, % 8.4 oranında bir artış göstermiştir.

⁵⁶ 1 Caba-Bennak.

⁵⁷ 1 Caba-Nim, 3 Caba-Bennâk, 3 Bennâk-Caba.

⁵⁸ 8 Bennâk-Nim, 2 Caba-Nim, 4 Caba-Bennâk.

1539-1540 tarihli defterde ise sadece Koçhisar Kazâsı padişah hassı cemaatlerinin 20 tanesi mevcuttur. Defter, Koçhisar Kazâsı'na ait bütün cemaatleri ihtiva etmediği gibi Aksaray Kazâsı ile ilgili de hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle defter kayıtları sağlıklı bir bilgi sunmamaktadır.

1571 yılında, Aksaray Kazâsı'ndaki yürüklerle birlikte Koçhisar Kazâsı konar-göçerlerinin de Ankara Sancağı'ndaki "Ulu Haymana" idârî birimine katıldığı görülmektedir. Bu tarihte Koçhisar Kazâsı'nda 50 cemaat bulunmakta idi. Buradaki cemaatlerin raiyyetlerinin statüsü belirtilmediğinden raiyyetin durumu hakkında bilgi elde edilememektedir.

1584 yılı tahririnde Koçhisar Kazâsı konar-göçerlerinin de "Yüzdeciler" başlığı altında toplandığı görülmektedir. Bu dönemde cemaatlerin büyük bir kısmının yerleşik hayata geçmiş olduğu, köylerin hemen yanlarına düşülen notlardan öğrenilmektedir. Ancak, bazı cemaatlerin kısmen de olsa konar-göçer hayatı devam ettirdikleri fakat köylü reâyâdan ayrı kaydedilmedikleri anlaşılmaktadır. Bunların sayısı 11 adettir

1. Runkuş Kabîlesi

Runkuş (Unguş, Onguş, Orunguş) tâifesi, asıl mühim kısmı Adana'nın Sarı Çam Nâhiyesi'nde yaşayan, Oğuzların Üçoklu teşekkülüne mensup Ramazanlı Ulusu boylarından biridir⁵⁹.

1500 tahririnde sadece 1 cemaatin bu kabîleye tâbi olduğu⁶⁰ görülmesine rağmen 1522'de ise bu tâifeye bağlı olarak zikredilen 3 cemaat (İzdivan, Aklıkçı ve Kayırhanlu) bulunmaktadır. Buradaki 3 cemaat ilk tahrirde de mevcut olduğundan 1500'de kabîlesi belirtilmemiş olan diğer 2 cemaatte (İzdivan ve Kayırhanlu)Runkuş kabîlesine dâhil edilmiştir. 1500 ve 1522'de cemaat sayıları 3 olan kabîlenin nefer sayısı 1500'de 248, 1522'de ise 376'dır. 1539'da ise 1500 ve 1522'deki cemaatlerin aynısı olup, sayıları 3, nefer toplamı ise 387'dir.

2. Bozkır Kabîlesi

1500'de, 17 olan cemaat sayısının neferi 602'dir. 1522'de, 20'ye çıkan cemaat sayısının neferi ise 825'tir. 1539'da 15'e düşen cemaat sayısının toplam neferi ise 522'dir. 1522 ve 1539'daki cemaatlerin neferlerinde dikkate değer bir artma veya eksilme görülmemektedir.

3. Hindilü Kabîlesi

1500 tarihinde sadece bir nâhiye adı olarak kaydedilmiş olan Hindilü'nün kabîle adı olduğu ilk defa 1522'de zikredilmiştir. 1522'de Hindilü kabîlesinin "haymana"⁶¹ olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte 8 cemaati olan kabîlenin nefer sayısı 494'dür. 1500'de Hindilü Nâhiyesi'nin ilk 8 cemaatini oluşturan

⁵⁹ F. Sümer, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, XI/1-4, İstanbul 1949-1950, s.443,445; F. Sümer, *Çepniler*, İstanbul 1992, s.118; F. Sümer, *Oğuzlar*, s.248.

⁶⁰ TT 32, s.219, "Cemaat-i Aklıkçı, tâbi-i Urunkuş".

⁶¹ TT 1061, s.266; DAGM, 387 Numaralı, s.144.

konar-göçerler, daha sonraki tahrirlerde Hindilü kabîlesini oluşturan cemaatler oldukları için bunlar da buraya alınmışlardır. Bu cemaatlerin nefer sayısı ise 249'dur.

4. Bozdoğan Kabîlesi

Bozdoğan kabilesi, Anadolu'nun önemli konar-göçer gruplarından biridir. Başlarında Bozdoğan adıyla anılan -ve bu nedenle aynı adla anılan- bir boy beyinin bulunduğu bu teşekkülün, Mud, Ermenek, Gülnar, Silifke gibi Karamanoğulları'nın merkezini oluşturan yerlerde bulunması bu yörük grubunun beylik içerisindeki gücünü göstermektedir. Osmanlı kayıtlarında Bozdoğanlıların özellikle İçel bölgesinde yoğunlaştıkları zikredilmektedir⁶².

F. Sümer, Koçhisar Kazâsı'ndaki, Bozdoğan teşekkülü içindeki İğdir cemaatine dayanarak bunların, İğdir boyuna mensup olduklarını belirtmektedir. Ayrıca İğdirler'in Bozdoğanlı kabîlesi ile İçel ve Teke'de birlikte yaşadıklarını özellikle Koçhisar bölgesinde İğdir oymaklarının Bozdoğanlılar içinde yer aldıklarını ifade ederek, her iki teşekkül arasında kavmî bir münasebet olduğunu söyler⁶³. Oysa, A. Demir, Koçhisar'daki Bozdoğan teşekkülleri arasında Araçlar cemaatinin de adının geçtiğini, bu ismin genelde doğu kökenli cemaatler arasında görüldüğünü belirterek, buradaki Bozdoğan cemaatlerinin hiçbirine İçel defterlerinde rastlanılmadığını, dolayısıyla Koçhisar'daki Bozdoğan teşekkülünün Suriye kanadına mensup olması gerektiğini söylemektedir⁶⁴. Bunun yanında, O. Turan, "İcâbet us-Sâil" adlı esere istinâden, Bozdoğanlıların oğuzların bozok koluna mensup olduklarını belirtirken⁶⁵, A.R. Yalman'da, Binboğa Dağı civarındaki, Bahçe köyünden Ahmet oğlu Mehmet Ağa'nın anlattığı bir hikayeye dayanarak, üç koluna mensup olduğunu söyler⁶⁶.

1500'de kabîlenin 7 olan cemaat sayısı, 1522'de 8'e çıkmıştır. Ancak, 1522'de cemaat adı olarak zikredilen Şirmin, 1522'nin icmâlinde mezraa olarak kabul edilmiş olmasına rağmen burada 20 neferli bir topluluk yaşamaktaydı. Ayrıca 6 neferden oluşan bir de dervişler bulunmaktadır. Bu cemaatlerin toplam nefer sayısı ise 1500'de 365 ve 1522'de 508'dir.

5. Yörük Tâifesi (An-Yörükân)

Bazı cemaatlerin Koçhisar Kazâsı'nda da yörük tâifesinden oldukları belirtilmiş fakat bu tâifenin adı zikredilmemiştir. Bundan dolayı, bu tür cemaat-

⁶² Üçler Bulduk, "Bozdoğan Yörükleri ve Yaylak-Kışlak Sahaları", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri Tarsus / 14 Mayıs 2000*, Ankara 2000, s.71-72; Bozdoğanlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Alparslan Demir, "Bozdoğan Teşekküllerinin Tarihi Gelişimi", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri Tarsus / 14 Mayıs 2000*, Ankara 2000, s.103-112.

⁶³ F. Sümer, "Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına", s. 472.

⁶⁴ Alparslan Demir, "Bozdoğan Teşekküllerinin Tarihi Gelişimi", s.112.

⁶⁵ O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, İstanbul 1980, s.195.

⁶⁶ Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları II*, (Haz. Sebahat Emir), Ankara 1977, s.392;

leri defterdeki kayıt şekliyle “An-Yörükân”⁶⁷ başlığı altında toplamanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. 1500’de yörük olarak nitelendirilen cemaat bulunmamaktadır. 1522’de bunların cemaat sayısı 6 olup, toplam neferleri ise 193’tür. Her ne kadar diğer kabîleler içerisinde de “yörük” olduğu belirtilen cemaatler varsa da bunların tâifeleri bildirildiği için bu gruba dahil edilmemiştir.

6. Cüneydlü Kabîlesi

Kabîlenin kendisi hakkında fazla bir malumat yoktur. Her üç tahrirde de kabîleyi, 4 cemaat oluşturmaktadır. Bunların nefer sayısı ise 1500’de 106 iken, 1522’de 137’ye çıkmıştır.

7. Belirsizler

Aksaray Kazâsında olduğu gibi Koçhisar’da da bazı cemaatlerin kabîlelerinin belirtilmediği görülmektedir. Bu gibi cemaatler hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Belirsizler grubunu oluşturan cemaatlerin bir kısmı 1522’de “an-yörük” olarak nitelendirilmişlerdir. Buna göre 1500’de 4 olan topluluğun cemaat sayısı 1522’de 3’e düşmüştür. Bunların nefer sayıları ise 1500’de 107 iken 1522’de 199’a çıkmıştır.

8. Haymana Tâifesi

1500 ve 1522’de haymana olarak nitelendirilebilen müstakil bir cemaat yoktur. Yukarıda Hindilü kabîlesinde bahsedildiği üzere, bir üst birim olarak kullanılmıştır. 1571 tarihli Ankara Yörükleri defterinde ise Koçhisar Kazâsı topraklarında sâkin haymana toplulukları bulunmaktadır. Bunlar her ne kadar kazâdaki konar göçerlerin tamamını ifade etmiyorsa da, bu gibi cemaatlerin yerleşim alanı olarak gösterilmesi bakımından dikkate değerdir. Bu tarihte Koçhisar Kazâsında 50 haymana cemaati mevcut olup bunların nefer sayısı 858’dir.

9. Yüzdeciler Tâifesi

1500’de sadece 1 cemaatin yüzdecisi olduğu belirtilirken⁶⁸ bu rakam 1522’de 30’a çıkmış, nefer sayıları ise 1522’de 823 olmuştur. 1584 yılında yüzdeciler cemaatlerinin ve nefer sayılarının aşırı derecede artmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte Koçhisar yüzdecileri, şehir merkezi dahil olmak üzere, 68 köy ve 2 mezraaya yerleşmelerinin yanında 51 adet cemaat olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu cemaatlerden 45 tanesi, *tabrîr-i cedîde* gelmediklerinden defter-i atikten naklolunmuşlardır⁶⁹. Yine bu cemaatlerin bazıları Niğde, Amasya, Kırşehir,

⁶⁷ TT 1061, s.262, “*Cemaat-i Sâlihiler, an-yörükân-ı Koçhisar*”; s.262, “*Cemaat-i Celayir, an-yörükân*”

⁶⁸ TT 32, s.253, “*Cemaat-i Kürtî, tâbi-i yüzdecî, Paşahâtin nâm yerde ekerlermiş, hâssa*”. Bu cemaatin iktisâdi faaliyetlerine bakıldığında çift vergisi ve dolayısıyla, ziraatle uğraştıkları görülmektedir. Hâlbuki, yüzdecilere ait TT 1061 ve TK 131 numaralı defterlerdeki kayıtlarda bunların ziraatle uğraştıklarına ve çift vergisi verdiklerine dâir her hangi bir bilgi bulunamamıştır. TT 32 numaralı defterdeki kayıt bu bakımdan oldukça ilginçtir.

⁶⁹ TK 131, s.185/b, “*Cemaat-i Tatar Ömer, an-kabîle-i yüzdeciyân, tabrîr-i cedidde hazır olmayub defter-i atikden nakl olundular*”; s.186/b, “*Cemaat-i Elvanlu, defter-i atikden nakl olundular*”

Tarsus, Adana taraflarından gelip burada yaylayıp kışlamaktadırlar⁷⁰. Öte yandan bu cemaatlerin bazılarının, Ankara, Eskiil, Ereğli, Ürgüb ve Niğde kazâlarına tâbi olmasına rağmen Koçhisar Kazâsı'na dahil edilmişlerdir⁷¹.

Yüzdecilerle ilgili değinilmesi gereken bir nokta da Niğde Livasına tâbi yüzdecilerin de burada zikredilmiş olmasıdır. Aksaray ve Koçhisar Kazâları örneğinde olduğu gibi, buradaki yüzdeciler de Bor ve Ürgüb gibi şehir merkezlerinin yanında, köylere dağılmışlar veya yerleşmişlerdir. Bunların zamanla konar-göçerlikten yerleşik hayata geçtikleri düşünülebilir. Nitekim H.1020/ M.1611 tarihli Karaman Eyâleti avâriz defterinde, H.1047/ M.1637 tarihli Koçhisar Kazâsı karye ve yüzdeci reâyâsı kayıtlıdır. Yüzdecilerin burada da reâyâ olarak kabul edilmesi yukarıdaki yerleşik hayata geçtiklerine dair olan görüşü destekler mahiyettedir. 1637'de de başka kazâ ve sancaklarda sâkin olan yüzdeciler bulunmasına rağmen bunlar da, 1584'teki gibi Koçhisar Kazâsı reâyâsı olarak gösterilmişlerdir⁷².

Tablo VI- Koçhisar Kazâsı Cemaatleri (1500)

Kabile	Cm. Sayıs	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Blrsz	Muaf	Statü Frklı
Runkuş	3	248	180	-	115	65	60	6	-	2	-
Bozkır	17	602	447	102	206	95	2	161	7	14	15
Bozdoğan	7	365	281	61	178	65	12	37	-	10	2
Hindilü	8	249	197	20	46	134	8	16	6	19	-
Cüneydlü	4	106	69	30	7	29	30	7	2	1	-
Belirsizler	4	107	70	6	21	44	23	9	1	3	-
Yüzdeci	1	20	17	-	6	11	3	-	-	-	-
TOPLAM	44	1697	1261	219	579	443	138	236	16	49	17

Tablo VII- Koçhisar Kazâsı Cemaatleri (1522)

Kabile Adı	Cm. Sayıs	Nefer	Hane	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Blrsz	Muaf	Stat Frklı	Harç
Runkuş	3	376	287	-	183	104	66	1	1	19	2	-
Bozkır	20	825	593	45	284	266	191	3	1	34	1	7
Bozdoğan	8	514	361	9	158	201	109	3	4	30	-	-
Hindilü	8	494	306	12	98	195	167	2	7	12	1	-
Cüneydlü	4	137	103	9	59	33	30	1	4	-	1	-
Belirsizler	3	199	140	8	46	86	42	-	2	15	-	-

⁷⁰ TK 131, s.186/a, "Cemaat-i Hacılı, ki an-Tarsus amedinden, defter-i atikden nakl olundu"; vr.186/a, "Cemaat-i Hızır, ki ez-câhib-i Amasya amedinden, der-mezraa-i Kara Ahmedlü nezd-i mezraa-i Örtülü, defter-i atikden nakl olundu".

⁷¹ TK 131, s.186/b. "Cemaat-i Pir Evlâd-ı Koyun, tabii vilâyet-i Adana"; s.189/a. "Cemaat-i Yaylalar, tabii kazâ-i Ankara, defter-i atikden nakl olundu"; s.190/a, "Cemaat-i Koşmur, der-Eskiil, defter-i atikden nakl olundu".

⁷² Bkz. MAD 43, s.53/b-54/a.

An-Yörük	6	193	131	6	59	64	50	1	1	10	2	-
Yüzdeciler	30	821	707	-	-	713	10	-	-	8	-	-
TOPLAM	82	3559	2628	89	887	1662	75	11	20	128	7	7

Tablo VIII- Koçhisar Kazâsı Cemaatleri (1539)

Kabile Adı	Cm. Sayısı	Nefer	Hane	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Blrsz	Muaf	Statü Farkl
Runkuş	3	387	290	-	183	107	68	1	18	10	-
An-Yörük	2	60	42	6	17	23	10	-	2	2	-
Bozkır (lu)	15	522	387	42	177	167	114	-	8	13	1
TOPLAM	20	969	719	48	377	297	192	1	28	25	173

Tablo IX- Koçhisar Kazâsı Cemaatleri (1571)

Kabile Adı	Cm. Sayısı	Nefer	Ben	Müc	Muaf
Haymana	50	858	182	12774	13
TOPLAM	50	858	182	12775	13

Tablo X- Koçhisar Kazâsı Cemaatleri (1584)

Tarih	Cm. Sayısı	Nefer	Nim	Ben	Caba	Müc	Sagir	Belrsz	Muaf
Yüzdeciler	121	2251	2	1068	613	9	111	392	56
TOPLAM	121	2251	2	1068	613	9	111	392	56

Tablo XI- Koçhisar Kazâsı Konar-Göçerleri (1500-1584)

Tarih	Cm. Sayısı	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Caba	Müc	Sagir	Blrsz	Muaf	Statü Farklı	Hariç
1500	44	1697	1261	219	579	443	138	236	-	16	49	1776	-
1522	82	3559	2628	89	887	1662	757	11	-	20	128	777	7
1539	20	969	719	48	377	297	192	1	-	28	25	178	-
1571	50	858	-	-	-	182	-	12779	-	-	13	-	-
1584	121	2251	-	-	2	1068	613	9	111	392	56	-	-

73 1 Caba-Nim.

74 6 akçe caba vergisi alınmış.

75 6 akçe caba vergisi alınmış.

76 1 Nim-Mücerred, 4 Bennâk-Mücerred, 11 Bennâk-Nim, 1 Caba-Bennâk.

77 3 Nim-Bennâk, 1 Caba-Bennâk, 1 Caba-Nim, 1 Bennâk-Çift, 1 Bennâk-Nim.

78 Caba-Nim 1.

79 6 akçe caba vergisi alınmış.

D-AKSARAY SANCAĞI KONAR-GÖÇERLERİ

Sancak içindeki cemaatlerin durumu farklı dönemlere ait 5 ayrı tahrir defterinden öğrenilmektedir. Bunlardan 1539 tarihli olanı eksik, 1571 tarihli olanı da Ankara Sancağı'na ait bir defter olduğu için rakamsal değerler verilmiş, fakat herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Çünkü bunlar sancak genelini yansıtmamaktadırlar. Diğer 3 mufassal deftere göre sancaktaki konar-göçerlerin durumu ise şöyledir: 1500'de 84 olan cemaat sayısı, 1522'de 169'a, 1584'te ise 234'e çıkmıştır. Buna mukabil 1500'de 3530 olan nefer, 1522'de 7034'e çıkmış, 1584'te ise 3827'ye düşmüştür. Tahririlere göre konar-göçerler ile diğer nüfus grupları arasındaki orana gelince: 1500'de; şehirli % 16.62, köylü % 40.05, konar-göçer % 43.33 iken, 1522'de şehirli % 10.70, köylü % 29.23, konar-göçer % 60.01, hariç % 0.06 olmuş, 1584'te de şehirli % 11.69, köylü % 68.52, konar-göçer % 15.55, hariç raiyyet % 4.24 şeklinde gerçekleşmiştir. Asrın başından sonlarına doğru cemaat sayısında kademeli olarak artış görülürken nefer sayılarında 1522'ye göre 1584'te % 44.46 oranında bir düşüş dikkat çekmektedir.

1500 ve 1522 tahrirlerinde hayvancılığın yanında ziraat yaptıkları da anlaşılan cemaatlerin, 1584'te toprak tasarruf etmeyi bıraktıkları ve bunlardan sadece 2 neferin bu işle uğraştığı anlaşılmaktadır. Sancak nüfusu içinde sayıları en fazla artan grup bennâk ve cabalardır. Bennâkların sayısı 1522'de % 208.41 oranında, 1584'te ise % 66.60 oranında arttığı dikkat çekmektedir. Buna mukabil cabalardaki artış oranı, 1522'de % 231.09, 1584'te ise % 195.52'dir. 1522 yılında cabalarda meydana gelen bu artışın bir önceki tahrirde mücerred olarak kaydedilmiş olan raiyyetin büyük bir kısmının caba statüsüne kavuşturulmuş olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Çünkü 1522 yılı değerleri bir önceki tahrire göre devamlı yükselirken sadece mücerredde aşırı bir düşüş (% 1427.58) buna karşılık cabalarda ise aşırı bir yükseliş (% 231.09) söz konusudur. 1500 ve 1522 yıllarında mücerred kavramı ile ifade edilen raiyyet grubunun 1584'te sagir terimi ile adlandırıldığı görülmektedir. Durumu belirsiz olan raiyyetin sayısı tahrirlere göre sürekli artış göstermiş 1522'de % 35.29, 1584'te ise % 668.62 olmuştur. Muâfların sayısı ise 1522'de % 78.16 oranında artarken 1584'te % 60.56 oranında düşmüştür. Bunların dışında 1522'de Aksaray Sancağı içine kaydedilen fakat Ankara Sancağı Haymana Kazâsı defterine yazılması istenen 7 nefer hariç raiyyet bulunmaktadır.

1571 tarihli sütunda mücerred olarak gösterilen raiyyetin aslında caba olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı devletindeki sancakların çok büyük bir kısmında caba ile mücerred aynı anlama gelmesine rağmen, Karaman ve Rûm Eyâleti sancaklarında bunlar farklı kategorileri temsil etmektedirler. Ankara Sancağı'nda mücerredlerden 6 akçe raiyyet vergisi alınırken, Aksaray Sancağı'nda ise aynı vergi cabalardan alınmaktaydı. Hal böyle olunca buradaki mücerredlerin aslında cabaları ifade ettiği düşünülmelidir.

Sonuç olarak, Aksaray Sancağı konar-göçerlerinin önemli bir kısmı, Yüzdeciler adı altında birleştirilirken diğer cemaatler ise böyle bir teşekkülden

öte, sadece kabîle isimleriyle birlikte zikredilmişlerdir. Ayrıca, 1584 tahrîrinde sancak dahilinde Yüzdeciler dışında konar-göçer cemaatlerin bulunmaması ve köy olarak zikredilen yerleşim birimlerinin nasıl teşekkül ettiğini belirten notların mevcudiyeti, bunların; Osmanlı devletinin merkezîyetçi idâre tarzı ve iskân politikasının gereği olarak yerleşik hayata geçirildiğini göstermektedir.

Tablo XII- Aksaray Sancağı Konar-Göçerleri (1500-1584)

Tarih	Cm. Sayıs	Nefer	Hâne	Çift	Nim	Ben	Cab	Müc	Sagr	Blrs	Muaf	Statü Farklı	Harç
1500	84	3530	2499	247	1071	1105	447	443	-	51	142	24	-
1522	169	7034	5165	113	1663	3408	1480	29	-	69	253	21	7
1539	20	969	719	48	377	297	192	1	-	28	25	1	-
1571	95	1577	-	-	-	323	-	263	-	-	16	-	-
1584	234	3827	-	-	2	1841	1321	9	176	392	86	-	-